

Grosschmidtová, Rebecca

Jan Novák a jeho začiatok spolupráce s filmom v 50. rokoch 20. storočia

Musicologica Brunensia. 2023, vol. 58, iss. 1, pp. 29-45

ISSN 1212-0391 (print); ISSN 2336-436X (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/MB2023-1-3>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.78846>

License: [CC BY-SA 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/)

Access Date: 30. 11. 2024

Version: 20231121

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Jan Novák a jeho začiatok spolupráce s filmom v 50. rokoch 20. storočia

Jan Novák and his beginning of cooperation with the film in 1950's

Rebecca Grossschmidtová / grossschmidtova.rebecca@gmail.com

Department of Musicology, Faculty of Arts, Masaryk University, Brno, CZ

Abstract

This article focuses primarily on the beginning of composer Jan Novák's collaboration with film and film music. This cooperation began in the fifties of the twentieth century. The very beginnings are rooted in the cooperation with Krátky Film Praha, where the films involved were documentaries, educational films and animated films. In the beginning, short films were created, which were followed later by popularizing or scientific ones. In 1950's, Jan Novák also produced works for a puppet film, a film magazines, and he also wrote compositions for a radio orchestra.

Key words

Jan Novák, Bohuslav Martinů, film music, film, 1950's, short film

Jan Novák (8. apríl 1921 – 17. november 1984) rodák z Nové Říše na Morave, pochádzajúci z katolíckej rodiny sa radí medzi popredných brnenských skladateľov a rovnako aj klaviristov. Nováka zaradujeme ako jedného z hlavných predstaviteľov povojnovej českej hudby. V dielach ako v orchestrálnych kompozíciách, vokálnych ale aj komorných, divadelných a aj filmových nachádzame jeho charakteristické rysy, medzi ktoré zaradujeme prehľadnú formu, jadrný rytmus, širokú harmóniu, prácu so zvukovou farebnosťou a striedanie metra. V kompozíciách prevláda racionálne usporiadanie v hudobnej štruktúre a dôležitá úloha sa kladie inštrumentálnemu obsadeniu a najmä forme.

Vysokému hudobnému vzdelaniu sa mu dostalo od jeho učiteľov, ktorými boli Vilém Petrželka, František Schäfer, Theodor Schaefer¹, Bohumír Liška, Pavel Bořkovec, Aaron Copland a v neposlednej rade Bohuslav Martinů, ktorý mu bol najbližšie a odkaz učiteľa sa značne preniesol na žiaka.

Jan Novák a päťdesiate roky dvadsiateho storočia

Novák tesne pred päťdesiatimi rokmi dvadsiateho storočia pôsobil v Spojených štátoch amerických. V tom čase dokončil súkromné kurzy u Bohuslava Martinů, s ktorým mal obzvlášť blízky vzťah. Vracia sa do svojej rodnej krajiny, kde vládol komunizmus. Tento režim nebol pre Nováka absolútne vhodný, pretože si predovšetkým vyžadoval masovú produkciu a slobodne myslenie skladateľa v kompozíciách neprichádzalo do úvahy. Novák už od svojho útleho veku dominoval so svojou temperamentnou povahou a nepodvoľoval sa autoritám proti svojmu vlastnému presvedčeniu. Pociťoval vnútorný odpor voči komunizmu, keďže predovšetkým miloval slobodu. Návrat do vlasti bol náročný, ale na druhú stranu aj veľmi blažený. Novák sa oženil so svojou milovanou Eliškou Hanouskovou. Obrad sa konal 6. februára 1949 v Nové Říši.² Po roku manželstva začali Eliška a Jan spoločne bývať na Žižkově ulici č. 1 v Brne.³

Začiatkom spomenutých päťdesiatich rokov pôsobil ako korepetítor v brnenskej opere, až kým si Novák nemusel doplniť povinnú vojenskú službu, ktorá však bola skrátaná kvôli predchádzajúcim núteným prácam v Nemecku. Po tom, ako ukončil povinnú službu na vojne sa stáva skladateľom na voľnej nohe. Jan Novák sa začína profilovať ako skladateľ filmovej hudby ale rovnako aj symfonickej. Avšak filmová hudba mu dokázala priniesť potrebné finančné zabezpečenie. Predovšetkým sa jedná o spoluprácu a tvorbu pre bábkový film, krátky film, rozličné filmové magazíny a mimo sa iné objavuje aj kompozícia pre rozhlasový orchester.

1 NACHMILNEROVÁ, Eva. *Jan Novák (1921–1984): Kapitoly z tvůrčí biografie*. Disertační práce. ÚHV FF UK, Praha, 2013, s. 36.

2 OCETEK, Jan. *Americké inspirace: Život a dílo skladatele Jana Nováka*. Disertační práce. Janáčkova akademie múzických umění v Brně. 2017, s. 37.

3 FLAŠAR, Martin – ŽŮREK, Pavel. *Umělec nesmí nikdy ztratit odvahu. Jan Novák a Bohuslav Martinů ve světle korespondence 1947–1959*. 1. vyd., Masarykova univerzita, Brno 2021, s. 82. ISBN 978-80-210-9890-9.

Temperamentná povaha Nováka sa dostáva na povrch a tým do jeho života pribúdajú aj komplikácie. Medzi prvú väčšiu nenáležitosť patrí zákazka poliek pre Brnenský rozhlásový orchester.⁴

Novák mal v prvom rade vyzdvihnúť a ukázať lepšiu budúcnosť so sovietskym zväzom. On tak neučinil a spravil pravý opak tým, že namiesto velebenia sovietskeho zväzu použil ironizáciu piesne v jedných z poliek. Pre tentokrát sa jeho krok vedľa zaobišiel bez závažnejších následkov, ale nebol to jeden z posledných, keďže jeho povaha to nedovoľovala. Ak by sme chceli opísať náтуру Jana Nováka, tak ju trefne vystihuje Pavel Blatný:

„[Jan Novák] se choval tak, jako by neexistovala diktatura, ve které jsme žili. Nejenže říkal vše, co si myslel, ale jako jediný občan města Brna (nebo celé republiky) se nedostavil k volbám, na což si nikdo z nás ostatních ani netroufal pomyslet. Je samozřejmé, že s tímto pocitem svobody byla spjata obrovská odvaha, za kterou však také platil. Byl nejenom denunciován na veřejnosti [...], ale byl postihován i jako umělec.“⁵

A rovnako výstižne ju zachycuje aj Jan Trojan:

„[...] K hudební skladbě byl vybaven jako znamenitý pianista, jeho suverénní kompoziční technika byla v dokonalém souladu s neselhávající invencí. Je třeba zdůraznit i Novákovu znamenitou instrumentaci. V 50. letech 20. století byl ve východním evropské bloku proklamován vztah skladatelů k lidové tvorbě. Jan Novák měl v tom ohledu vyhraněný názor. Aplikaci hotových lidových modelů odmítal. ‚Kdybych se narodil jako Hotentot, musil bych psát hotentotskou hudbu?‘ Jakožto žák Bohuslava Martinů sdílel východisko blízké neoklasicismu, v průběhu svého vývoje dospěl k osobitému projevu. [...]“⁶

Aj keď boli tieto roky pre Jana Nováka náročné, nastali okamžiky, ktoré to všetko dokázali anulovať. Jednou z takých veľkých udalostí bolo narodenie prvej dcéry Dory, dňa 12. septembra 1958. Jej krstným otcom sa nestal nikto iný, ako Bohuslav Martinů.

Jan pôsobil ako skladateľ na voľnej nohe. V tomto období písal hudbu k filmom. Mimo iné sa uplatnil aj v činohre Mahenovho divadla v Brne. Na programe sa vyskytovali inscenácie, ako: *Komedie o umučení a slavném vzkříšení Pána a Spasitele našeho Ježíše Krista*, *Romeo a Julie*, *Julius César*. Novák je v tejto spolupráci významnou osobou, keďže ako prvý začal spolupôsobiť s divadlom. Takto vznikla aj inauguračná symfonická svita *Zadržitelny vzestup Artura Uie* (1959).⁷

4 GROSSCHMIDTOVÁ, Rebecca. *Tvorba Jana Nováka pre krátky film v 50. rokoch 20. storočia* [online]. Diplomová práca. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Vedúci práce Martin Flašar, Brno, 2022 [cit. 13. 4. 2023], s. 51. Dostupné z: <https://is.muni.cz/th/jm0ih/>.

5 BLATNÝ, Pavel. Tři zastavení s Janem Novákem, Zastavení druhé: Svoboda. *Hudební rozhledy*, 1990, roč. 43, s. 277.

6 *Jan Novák ve vzpomínkách přátel, sborník k 90. výročí narození skladatele*. Spolek přátel hudby při Filharmonii Brno, Jarmila Mráčková (ed.), 2011, s. 60.

7 Tamtiež, s. 46.

V oblasti filmovej tvorby mal Jan Novák najväčší rozmach od začiatku šesťdesiatich rokov dvadsiateho storočia, kedy sa stal jedným z najproduktívnejším skladateľom filmovej hudby. V tomto období spolupracoval s renomovanými režisérmi ako Karel Kachyňa (*Kočár do Vídně, Trápení, Vysoká zeď, Závrat*), Jiří Trnka (*Kybernetická babička*), Jiří Brdečka, Karel Zemnan. Táto súčinnosť s filmom pokračovala aj v dobe jeho emigrácie, kedy rozvíjal spoluprácu s Vojtěchom Jasným.

Situáciu v šesťdesiatich rokoch v nadväznosti s filmovou hudbou, trefne vyjadruje bratranec *Richard Novák*:

„Honza se na začátku šedesátých let odmítl zúčastnit voleb, což byl tehdy strašlivý prohřešek. V tisku kvůli tomu vyšel hrozný pamflet, který ho zostudil. Na druhou stranu mu to přineslo mnoho obdivovatelů. Dostal mnoho zakázek na komponování filmové hudby.“⁸

Český krátky film

Vznik československého filmu nebol z počiatku vôbec jednoduchý a predchádzalo mu mnoho okolností. Z počiatku vznikali celovečerné filmy, ale o krátkometrážne filmy nebol záujem a ani sa neprodukovali. Túto skutočnosť bolo potrebné zmeniť. Stalo sa tak vznikom Krátkeho filmu, ktorý ale nebol špecifikovanou inštitúciou. Krátky film si prešiel mnohými zmenami, no jedna z nich bola najvýznamnejšia. Táto zmena nastala v roku 1950, kedy sa rozdelil do dvoch štúdií. Dôvodom tohto rozdelenia bola v prvom rade lepšia organizácia inštitúcie a taktiež malo byť pomocné dvom pobočkám, ktoré mali sídlo v Brne a v Zlíne (Gottwaldov).⁹

Cieľom tohto rozdelenia bola systematická výroba a uľahčenie výroby filmov. Ako prvé štúdio vzniklo Studio populárne-vedeckých a naučných filmů. Toto štúdio sa zameralo na žáner populárny, vedecký, školský, inštruktážny a rovnako dokumentárny. Druhým štúdiom bolo Studio dokumentárnych a zpravodajských filmů. Orientovalo sa na poľnohospodárske filmy, reportáže a týždenníky. Rozdelenie nakoniec úspešne nedopadlo a viedlo ešte k väčšej produkcii zákazkových filmov. Začali sa točiť všetky druhy filmov aj napriek vytýčenému zameraniu. Vznikali najviac v pražskom, zlínskom štúdiu a naopak najmenej sa podieľalo brnenské štúdio, ktoré sa orientovalo hlavne na tematiku moravskej architektúry a výtvarníctva.¹⁰

8 HUTYRA, Michal. *Významní čeští skladatelé pro kytaru 2. poloviny dvacátého století*. Magisterská práca. Janáčkova akademie múzických umění v Brně, Hudební fakulta, Brno, 2012.

9 ČESÁLKOVÁ, Lucie. *Film – náš pomocník: studie o (ne)užitečnosti českého krátkého filmu 50. let*. 1. vyd. Národní filmový ústav, Praha, s. 37–39. ISBN 978-80-210-8057-7/ISBN 978-80-7004-170-3/ISSN 1211-3034.

10 Tamtiež, s. 72–73.

Krátky film Praha

Jedná sa predovšetkým o českú produkčnú spoločnosť, ktorá sa prioritne zameriava na dokumentárne, náučné a animované filmy. Pobočka Krátkeho filmu Praha je v Olo-mouci a ďalšie z týchto pobočiek sídlili ako v Brne tak aj v Zlíne (Gottwaldove). Ako prvá vznikla v Zlíne už v roku 1928, konkrétne v Baťových obuvníckych podnikoch. Za cieľ si táto pobočka kládla vytváranie a výrobu reklamných filmov, inštruktážnych filmov a reportáži. Všetky sa mali zameriavať na výroby Baťa. Nezostalo však len pri tomto druhu filmov a postupne sa rozvinula tvorba animovaných filmov, na ktorých mal zásluhu Ladislav Kolda – vtedajší riaditeľ. Pokrok napredoval a začali vznikať aj bábkové filmy.¹¹

V roku 1945 bola československá kinematografia poštátnená čo dalo vznik a rozvoj Československému filmovému ústavu. Spoločnosť Krátky film vzniká v roku 1946, avšak nebola samostatná a radila sa pod Filmový ústav. Osamostatnenie nenechalo na seba dlho čakať a započalo v roku 1948. Toho istého roku nastáva aj reorganizácia štruktúry spoločnosti a pre Krátky film bola vyhradená tvorba krátkeho filmu. V rokoch 1969–1985 sa riaditeľom krátkeho filmu stáva Kamil Pixa a posledným človekom v tejto funkcii sa stal Lubomír Jakeš.¹²

O pár rokov neskôr vznikla registrovaná spoločnosť Krátky film a. s. a to konkrétne v roku 1991. Jej vznikom bol prevedený celý majetok Krátkeho filmu. Rozumejú sa pod tým aj autorské práva patriace Krátkemu filmu ako produkčnej spoločnosti. Spoločnosť Krátky film a. s. si v roku 1996 mení názov na Krátky film Praha a. s. Táto spoločnosť produkuje rozsiahlu knižnicu vlastných filmov. Venuje sa rôznorodým žánrom, medzi ktoré patria dokumentárne, inštruktážne, výukové, reportážne, svetové a priemyslové filmy, rovnako aj multimediálne programy a hrané filmy.¹³

Po roku 1991 existuje len Studio loutkového filmu. Bratři v triku boli zachovaný a novo vzniknutými štúdiami sú vzdelávacie Studio Jana Amosa Komenského, dokumentárne Studio HaD a zákazkové Studio Kunc.¹⁴

Krátky film a Jan Novák

Najväčší vplyv na Jana Nováka ako skladateľa mal v tomto období Svaz československý skladateľů, ktorého činnosť bola zahájená v máji 1949. Jej činnosť trvala až do mája roku 1970. Zväzok vznikol a bol ustanovený 14. a 15. mája 1949 a to konkrétne na druhom zjazde československých skladateľů a hudobných vedců.¹⁵ Založil sa ako dobrovoľne výberová organizácia hudobných umelcov, teoretikov a kritikov, presne podľa sovietskeho

11 BENDA, Jan. *Týrlová, Zeman a ti druhí. Historie zlínského (gottwaldovského) studia animovaného filmu*. 1. vyd. Praha, 2019. s. 11–21. ISBN 978-80-7568-182-9.

12 *Krátký film Praha* [online]. Krátky film Praha, a.s., 2005. [Cit. 5. 4. 2023]. Dostupné z: <http://www.kratky-film.eu/>.

13 Tamtiež: <http://www.kratkyfilm.eu/>.

14 Tamtiež: <http://www.kratkyfilm.eu/>.

15 FLAŠAR – ŽŮREK, 2021, op. cit., s. 118.

vzoru. Ako hlavný cieľ si zväz kládol ideový základ a presadzovanie hudby so zámerom spojeným so socialistickým realizmom.

Ďalšia zo zásad, ktorú si vytýčili, spočívala v odsúdení formalizmu v hudbe. Vnútorne sa členil na tri hlavné sekcie, ktorými boli skladateľská, hudobne vedecká a v neposlednom rade sekcia koncertných umelcov.¹⁶

V období päťdesiatich rokov dvadsiateho storočia bola pre krátky film charakteristická tvorba inštruktážnych filmov. V ďalšom rade sa jednalo o filmy popularizujúce vedu alebo umenie, filmové reportáže a náborové filmy, nazývané tiež agitky, ktoré sú drobným umeleckým útvarom s politicky agitačným obsahom. Jan Novák na začiatku spomenutého roku tvoril najmä inštruktážne filmy, pri ktorých mu však bola udelená kritika a to predovšetkým kvôli neustálemu toku hudobného prúdu a snahe podrobne pomocou hudby ilustrovať obraz. Táto skutočnosť mala vraj za príčinu, že hudba znižovala funkciu zvukovej kulisy a dostávala sa tak do popredia. Medzi ďalšiu výčitku a tú najhlavnejšiu patrila skutočnosť, že hudba býva komponovaná v menších úsekoch a tým neumožňuje skladbe melodicky sa rozvíjať.

Táto spolupráca nebola jednoduchá prerástla aj do šesťdesiatich rokov dvadsiateho storočia. Vďaka Janu Novákovi v spolupráci s krátkym filmom a oddelením *Karla Zemana* vznikol distribučný film *Ukradená vzducholod'* na motív románu Julesa Vernea *Dva roky prázdnin*. Tento film v sebe zahŕňa kombináciu bábkového, kresleného ale aj hraného filmu.¹⁷

Ako jeden z prvých krátkych filmov vznikol v roku 1949 animovaný bábkový film *Budulínek a lištičky*, ktorý bol natočený v kolektíve brnenského loutkového filmu, uvedený Československým štátnym filmem. Režisérom nie je nik iný ako Václav Zimund. Pri pohľade na hudobnú stránku si môžeme hneď zo začiatku všimnúť zaujímavosť, ktorou sú titulky. Tie nie sú uvedené klasickým štýlom, ako je vo zvyku, ale v tomto prípade sa jedná o spievané titulky. Mimo iné je spevom nahradené aj hovorené slovom, v ktorom Jan Novák zúročuje zborovú ozvenu. Základným rysom skladby je zvuková farebnosť, do popredia vystupujú drevené dychové nástroje a to predovšetkým klarinety. Skladateľ využíva cigánske stupnice a rovnako je po všimnuteľné využitie východného českého tanca, v ktorom sa strieda dvojštvrtový a trojštvrtový takt. Hovoríme o rýchlom tanci nazvaného Furiant. Nevyužil ho len Novák vo svojej skladbe, ale použil ho aj Antonín Dvořák v *Slovanských tancoch, op. 46* a taktiež v *Symfonii č. 6*. Tento tanec môžeme nájsť aj u Bedřicha Smetany v *Prodanej nevěstě*.

S podobným názvom a rovnakou postavou Budulínka prichádza animovaný film z roku 1950 – *Budulínek a zlý ptáček* – vyrobený v kolektíve brnenského dětského loutkového filmu a rovnako ho uvádza Československý štátni film. Režisérmi sú Anna Veselá a Václav Zimund. Zaujímavosťou v tejto skladbe k animovanému filmu je, že Novák použil hudobný motív od Johanna Straussa – *Radeckého pochod*.

16 ZAPLETAL, Petar. Svaz československých skladatelů [heslo]. *Český hudební slovník* [online]. [Cit. 5. 4. 2023]. Dostupné z: https://www.ceskyhudebnislovník.cz/slovník/index.php?op.tion=com_mdictionary&task=record.record_detail&id=5881.

17 BENDA 2019, op. cit., s. 65–67.

The image displays five staves of musical notation, each representing a different occurrence of a leitmotif. The notation is in a single treble clef with a 4/4 time signature. The notes are primarily quarter and eighth notes, with some rests. The time markers below each staff are 3:37, 3:50, 7:28, 12:32, and 12:44.

Pr. 1 Znárodnenie leitmotívu vtáčnika. Jedná sa o štyri hudobné úseky aj s minútážou¹⁸

Ak sa opäť zameriame na sekciu dychových nástrojov, tak môžeme hodnotiť, že hlavné téma skladby sa nachádza v lesnom rohu a opakuje sa celý čas. Neskoršie preberú melódiu sláčiky, ktoré ju ďalej rozvíjajú. Skladateľ pracuje s obrazom a zvukom animovaného filmu a svedčí tomu aj fakt, že zapojil do partu piccolu, ktorá vždy, keď sa na scéne objavili vtáci, tak znázorňuje ich spev. Dokázal sa vyhrať s obrazom, ktorý tvorivo vyplní. Využíva opäť klarinety a rovnako aj striedanie metra dvojštvrťového na trojosminové. Charakteristické pre skladbu je hojné využívanie leitmotívu a to konkrétne na postavu vtáčnika, alebo taktiež pri situácií spojenej s ním. Tento leitmotív dokonale stvárnajú tympány.

Ďalší z krátkych filmov môžeme menovať dokumentárny film *Stvořeno z hlíny* vyrobený v Studiu populárne-vědeckého filmu v Brne v roku 1950. Režisérom tohto filmu je Vladimír Sís.¹⁹ Jan Novák je v skladbe inšpirovaný folklórom a to konkrétne z regiónu Valašska. Využíva typického sprievodu v cimbalovej hudbe. Tento sprievod môžeme nájsť v sekciách violovej, violoncellovej a kontrabasovej. Takýto sprievod je najčastejšie aplikovaný v novo uhorských piesňach a rovnako aj v čardášových. Princíp spočíva konkrétne

¹⁸ Melódia zapísaná na základe sluchovej analýzy filmu *Budulíněk a zlý ptáček*.

¹⁹ Bývalý český scenárista a režisér. Pôsobil ako významný český dokumentarista v Brne.

v dvojštvrtťovom takte, v ktorom sú dva štvrtťové údery. Prezíva sa aj ako duvaj.²⁰ Dôraz je kladený na druhú dobu a ten pozostáva potiahnutím sláčika. Práve vďaka tomu vzniká kolísavý rytmus s vyrazenou druhou a štvrtou dobou. Nasledujúcim rysom pre folklór je v tejto skladbe zužitkovanie mixolydickej stupnice a rovnako aj chromatickej terciovej príbuznosti.

Následným krátkym filmom je *Veselý kolotoč* (1952). Ide o orchestrálnu hudbu, ktorá je explicitne prepojená s hudobnou scénou. Ako príklad môžeme uviesť harmoniku na obraze, ktorá je imitovaná v husliach. Ďalší z príkladov je vsadenie imitácie v orchestri na rozladený flašinet. Jedná sa o pouličný prenosný orgán, konkrétne o mechanický nástroj, ktorý je poháňaný klikou a reprodukuje hudbu naprogramovanú na hracom valci.

Jan Novák je v skladbe opäť inšpirovaný folklórom a tentokrát zo západu Čiech. Potvrďuje to hojné využívanie klarinetu a melodickosť v tanečnom dvojdobom metre. Rovnako aplikuje námet z ľudovej piesne *Šla Nanynka do zelí*. V diele sa vyskytuje časť *Ty, ty, ty! Ty, ty, ty! Ty to budeš platiť!* Novák ju uplatnil v scéne, kedy medvedík zje deľom loptu.

Po hudobnej stránke využíva zvukovú farebnosť, imitáciu. Taktiež chromatickú terciovú príbuznosť, tá nastupuje v klarinetoch, pokračuje hlavnou témou a po nej prichádza introdukcia. Opäť sa objaví téma vyskytujúca sa v siedmych taktach. Tú vystrieda chromatická postupnosť a znova pokračuje téma, s ktorou skladateľ variačne pokračuje a pritom zostáva nástrojový sprievod zachovaný.

Bezpečnosť práce na stavbách (1953) je dokumentárny film a jeho hudobné obsadenie je symfonické. V diele nie je vynechané striedanie metra, ktoré nastáva v rámci taktu a rovnako ani synkopická práca. Rytmus sa po celý čas udržiava v tympanoch, ktoré disponujú ostinátnou melódiou. K bicím nástrojom sa postupne pridávajú sláčiky a konkrétne hovoríme o sekcií violoncellovej a kontrabasovej. V dychových nástrojoch ako flauta, hoboj, klarinet a fagot nachádzame chromatiku, hlavnú melódiu, kde flauta a klarinet hrajú po väčšinou unizono v oktávach.

Staré Valašsko (1955) jedná sa o populárne vedecký film od režiséra Fedora Kauckého rodáka z Brna, ktorý bol predovšetkým režisérom krátkych filmov a pôsobil ako televízny reportér. Pod taktovkou dirigenta Milivoja Uzelaca nahral hudbu Filmový symfonický orchester.

Jedna z najpodstatnejších zistení je podobnosť melódie z filmu *Staré Valašsko s Filharmonickými tancami*, ktoré vznikli v roku 1956. Tematický námet vyskytujúci sa v husliach je príbuzný s vyššie zmienenou skladbou. Konkrétne je zhodný s prvou časťou Allegro a dokonca sprievod klarinetov vo vedeckom filme je súhlasný s *Filharmonickými tancami*. Nachádza sa v tretej časti Vivace, hneď v prvých taktach. Pred takt majú bicie a následne nastupujú klarinety. Princíp oboch skladieb je identický, no založený na inom rytmickom modeli a v niektorých častiach nachádzame totožný harmonický postup.

20 OBDRŽÁLKOVÁ, Ludmila. *Hudební doprovod lidových písní na Slovácku*. Katedra hudební výchovy, Pedagogická fakulta, Masarykova univerzita. Brno, 2014, s. 27–28.

Pr. 2 Klarinety v *Starom Valašku*²¹Pr. 3 Klarinety vo *Filharmonických tancoch*²²Pr. 4 Lesný roh v *Starom Valašku*²³Pr. 5 Lesný roh vo *Filharmonických tancoch*²⁴

Nástroje v skladbách sú v rovnakej pozícii a to ako sprievodný nástroj. Zaujímavosťou je, že v oboch prípadoch sa pohybuje v rovnakých farebných polohách, ba dokonca priamo na rovnakých tónoch. Pozoruhodná je aj rytmika, ktorá je vo *Filharmonických tancoch* zapísaná ako triola s priviazanou prvou notou z nasledujúcej trioly. Tým pádom znie, ako štyri osminové noty a triola je pre poslucháča sluchovo nerozoznatelná.

Otázkou, na ktorú momentálne nevieme odpoveď zostáva, či si Jan Novák uvedomoval, že prvopočiatok *Filharmonických tancov* vznikol v skladbe k vedeckému filmu alebo mal motív rozpracovaný a ďalej ho rozvinul v spomenutých tancoch o rok neskôr. Tie značne pripomínajú ako Bohuslava Martinů tak aj Leoša Janáčka.

21 Film *Staré Valaško* (2:32-) a partitúra Allegretto, t. 17-19, 23-25.

22 Partitúra *Filharmonické tance*, Vivace, t. 2-4.

23 Partitúra *Staré Valaško*, Allegretto, t. 14-16.

24 Partitúra *Filharmonické tance*, Vivace, t. 19-20.

Jan Novák v skladbe využíva cigánsku stupnicu, striedanie metra a dôrazu na ľahkej a ťažkej dobe, synkopickú prácu, taktiež si hrá s rytmikou v rôznych nástrojových obsadeniach a to predovšetkým v sekcií drevených dychových nástrojov a sláčikových nástrojov. V skladbe využíva fanfáru, ktorá sa hrala pri honoch, týka sa to konkrétne lesných rohov.

Náhoda v kostce (1959) je krátky film v ktorom sú využívané malé nástrojové skupiny v imitácií koncerta grossa. Strieda sa klarinet, violoncello, kontrabas, bicie a vibrafón so zbytkom orchestru. Ani v tejto skladbe tomu nie je inak a dôraz sa predovšetkým kladie na prevažne bodkovaný rytmus, striedanie metra, synkopickú prácu a striedanie inštrumentálnych skupín. V sláčikovej sekcii violoncello a kontrabas vystupujú v podobe ostínatného basu. Zjavná je práca s unisonom a dôraz kladený na ľahké doby. Nenačádzajú sa tu väčšie hodnoty nôt ako štvrtiny, osminy a šestnástiny. Do pozadia však ustupuje dynamika.

Strojárska výstava ČOK – pre tentokrát sa dalo čerpať len z notového materiálu, vďaka ktorému vieme, že sa jedná o skladbu malého obsadenia, využíva sa v ňom len sedemnást hráčov. Jedná sa o dychový orchester, saxofónový kvartet tvoriaci divíziu, harfu vytvárajúcu harmóniu a ráznosť je kladená na formu rozhovoru medzi klarinetom a klavírom.

ČOK – Nová smyčka hudba pre tento film sa nijak obzvlášť nelíši od ostatnej tvorby Jana Nováka. Zaujímavosťou, ktorú možno podotknúť, je výskyt gitary, ktorá je vypísaná v akordoch ale na druhú stranu basová gitara má vypísané noty a hrá imitáciu *walking bass*, čo je v preklade kráčajúci bas. Je to štýl basového sprievodu a je charakterizovaný pravidelným pohybom. Predovšetkým sa využíva v hudbe jazzovej a blues.

Medzi ďalšie krátke filmy patria *Výživa rastlín (1956)*, *Cesta svetla (1959)*, *Vývoj človeka*. Janovi Novákovi by sme s najväčšou pravdepodobnosťou mohli pripísať aj dva podobné filmy *Rostlina a svetlo (1950)*, *Rostlina a voda (1952)*. Režisérom je taktiež *Jan Calábek*. Tematika nie len názvom ale aj obsahom je rovnaká, tak isto ako aj režisér. Pravdepodobnosť, že J. Novák k týmto dokumentárne-vedeckým filmom napísal hudbu je vysoká. Toto tvrdenie zatiaľ nie je potvrdené a predchádza tomu následné bádanie.

Kompozičný štýl

V týchto rokoch sa u Jana Nováka do veľkej miery prejavoval vplyv jeho súkromného učiteľa Bohuslava Martinů. Snažil sa čo najviac rozšíriť svoj hudobný jazyk o rôzne racionálne prvky. Kompozičný štýl je u skladateľa a v jeho dielach zreteľný a jedná sa predovšetkým o tonálnu harmóniu s jadrným rytmom vo výraze neoklasicistickom. Dôraz kladie na chromatickú terciovú príbuznosť, synkopickú prácu, jasný bodkovaný rytmus, ostínatne využívanie spodných hlasov a taktiež nedáva do pozadia lyrickosť a rytmickú štruktúru. Na dynamiku v partitúre ráznosť nekladie.

Jeden z jeho vyhľadávaných nástrojov je orgán, ktorý využíva nie len v klasickej kompozícii ale aj v kompozíciách pre film. Prednosť dáva dreveným dychovým nástrojom a to predovšetkým klarinetu. V spomenutých krátkych filmoch pri preštudovaní partitúry môžeme s istotou tvrdiť, že Jan Novák v nich neuvádza predznamenanie, východisková je preňho C dur, s ktorou naďalej pracuje a moduluje ju.

Tvorba Jana Nováka vo filmovej hudbe sa v tematickej práci prílišne neodlišuje od koncertnej hudby, ale ani od jeho neskoršej. Samozrejme poznatkami získanými cieľavedomou činnosťou sa motív aj tematická práca v dielach rozvíja, ale základ zostáva stále rovnaký.

Jan Novák, výnimočný skladateľ klasickej ale aj filmovej hudby, dokázal vytvoriť fenomenálne hudobné paralely k obrazu filmu. Je obdivuhodné, že sa nezameral len na jeden žáner vo filmovej hudbe, ale venoval sa rôznym a dokázal sa v nich bezproblémovo pohybovať. Aj v tejto tvorbe sú sledovateľné jeho charakteristické rysy kompozície, ktoré sa neodkláňajú od klasickej tvorby. Reprezentuje ju forma, inštrumentálne obsadenie, melodickosť a široká harmónia.

Príloha č. 1: Zoznam filmov Jana Nováka z let 1949–1959²⁵

Názov	Rok	Réžia	Žáner	Poznámka
Budulínek a lištičky	1949	Václav Zykmund	animovaný / rozprávka / príbeh bábková rozprávka o ne- poslušnom chlapcovi Budulínkovi	len filmový materiál HD prepis detský zbor
Přijdou noví lidé	1949			
Budulínek a zlý ptáček	1950	Anna Veselá, Václav Zykmund	animovaný / rozprávka / príbeh príbeh chlapčeka Bu- dulínka, ktorý sa staral o vtáčiky, ktoré mu po- tom na oplátku pomohli, keď ho väznili zlý vtáčnik	Loutkový film Brno len filmový materiál HD prepis
Život kovu	1950	Jiří Venera	dokumentárny / populárne-vedecký film o vlastnostiach kovu	len filmový materiál
Stvořeno z hlíny	1950	Vladimír Sís	dokument film o tradičnej moravskej keramike a jej výrobe	len filmový materiál HD prepis
Zdraví? Síla? Odvaha?	1950	Richard Kubeš	dokumentárny / populárne-vedecký výzva ku zdravému spô- sobu života	len filmový materiál
Teplná revoluce	1951	František Vláčil	dokumentárny / populárne-vedecký film o význame a výho- dách veľkokapacitných teplární	filmový materiál titulná strana: Pátek 30. III.51 orchestrálna partitúra ag 105 strán
Koza a ježek	1951	Anna Veselá, Václav Zykmund	animovaný	len filmový materiál HD prepis
Původ a vývoj člověka I.	1952	Fedor Kaucký	dokumentárny / populárne-vedecký	len filmový materiál

25 Zdroj čerpania: NFA – filmový materiál, bez sign. a pozostalosť Jana Nováka, NM – ČMH, č. př. 73/2021.

Názov	Rok	Réžia	Žáner	Poznámka
Původ a vývoj člověka II.	1954	Fedor Kaucký	dokumentárny / populárne - vedecký vývoj človeka od pravekých opíc až k Homo sapiens fossilis, ktorý je priamym predkom dnešného človeka	len filmový materiál
Původ a vývoj člověka III.	1955	Fedor Kaucký	dokumentárny / populárne-vedecký	len filmový materiál
Původ a vývoj člověka IV.	1956	Fedor Kaucký	dokumentárny / populárne-vedecký seriál	filmový materiál orchestrálna partitúra ag 131 strán Titulky, Preludium, Preludium - Andante 84-45-57 strana
Veselý kolotoč	1952	Anna Zykmondová, Václav Zykmond, Břetislav Pojar	animovaný o malých medvedíkoch medzi deťmi v lese na púti	filmový materiál HD prepis Preludium - Allegro I. Dobré jitro - Lento II. Kolo, kolo mlýnský III. Ve stínu lesa IV. Foukací harmonika - Ze vsi od nás V. Na pouti VI. Zlomené srdce VII. Čáry a kouzla VIII. Tanečnice na provaze IX. Silácký kousek X. XI. Shledání XII. Dozvuky - Andante - S nebe se už večer snáší orchestrálna partitúra zbor flauta, piccola, 2 klarinet in B, 2 fagot, 2 lesný roh in F, 2 trubka in C, tuba, malý bubon, veľký bubon, tamburína, tympany, činel, xylofón, piano, sláčikový kvartet, 6 detských hlasov 66 strán
Na prahu dějin	1953	Fedor Kaucký	dokumentárny / populárne-vedecký	len filmový materiál

Názov	Rok	Réžia	Žáner	Poznámka
Bezpečnosť práce na stavbách	1953		inštruktážny film	orchestrálna partitúra 2 flauta, 2 hoboj, 2 klarinet in B, 2 fagot, 2 lesný roh in F, 2 trubka, trombón, tuba, bicie, piano, 6 prvé husle, 4 druhé husle, 3 viola, 3 violoncello, 2 kontrabas ag 41 strán
Nemoc z nemytých rukou	1953	Milan Hachla	inštruktážny film	
Nebezpečí na vinici	1954		inštruktážny film	
Staré Valašsko	1955	Fedor Kaucký	dokumentárny / populárne-vedecký film o starých drevených stavbách na Valašsku	filmový materiál HD prepis I. Preludium II. Lo stesso III. Largo IV. Andante V. Lo stesso VI. Tanec VII. Andante orchestrálna partitúra 2 flauta, 2 hoboj, 2 klarinet, 2 fagot, 2 lesný roh, cimbál, 4 prvé husle, 4 druhé husle, 4 tretie husle, 4 viola, 4 violoncello, 4 kontrabas ag 71 strán
Výživa rastlín	1956	Jan Calábek	dokumentárny / populárne-vedecký film o rastlinách	filmový materiál symfonická báseň o hnoji orchester: 2 flauta, 2 hoboj, 2 fagot, 2 trubka, 2 piano forte (sólo), 8 prvé husle, 8 druhé husle, 8 viola, 8 violoncello Preludium, I. Allegretto, II., III., IV., V. Allegro, VI., VII., VIII., IX., X. partitúra ag

Názov	Rok	Réžia	Žáner	Poznámka
				120 strán „Dirigentovi a kopistům: Omluvte mne, že jsem byl nucen větší část partitury psát tužkou. Žiju v divokých lesích a nemohl jsem riskovat časovou ztrátu spojenou s obstaráváním nového inkoustu, který (potvora!) mi právě došel.“
Za novými objevy	1957	Fedor Kaucký	dokumentárny / populárne-vedecký	len filmový materiál
Věčné zahrady	1957	Fedor Kaucký	dokumentárny	len filmový materiál
Náhoda v kostce	1959	Fedor Kaucký	dokumentárny / populárne-vedecký film o princípoch teórie pravdepodobnosti	filmový materiál orchestrálna partitúra klarinet in B, trubka in C, trombón, bicie, vibrafón, piano, I. – II. husle, viola, violoncello, kontrabas ag 51 strán
Cesta světla	1959	Fedor Kaucký	dokumentárny / inštruktážny o výrobe turbín pre elektrárne v ČKD Blansko	filmový materiál orchestrálna partitúra

Bibliography

- BARTOŠEK, Luboš. *Dějiny československé kinematografie I. Němý film 1896–1930*. SPN, Praha, 1979.
- BENDA, Jan. *Týrlová, Zeman a ti druzí. Historie zlínského (gottwaldovského) studia animovaného filmu*. 1. vyd. Praha, 2019. ISBN 978-80-7568-182-9.
- BLATNÝ, Pavel. Tři zastavení s Janem Novákem, Zastavení druhé: Svoboda. *Hudební rozhledy*, 1990, roč. 43.
- BROŽ, Jaroslav – FRÍDA, Myrtil. *Historie československého filmu v obrazech 1930–1945*. Praha, 1966.
- BŘEZINA, Václav. *Lexikon českého filmu*. Praha, 1966.
- ČESÁLKOVÁ, Lucie – SKOPAL, Pavel. *Filmové Brno. Dějiny lokální filmové hudby*. Národní filmový archiv, 2016.
- ČESÁLKOVÁ, Lucie. *Film – náš pomocník: studie o (ne)užitečnosti českého krátkého filmu 50. let*. 1.vyd. Národní filmový ústav, Praha. ISBN 978-80-210-8057-7/ISBN 978-80-7004-170-3/ISSN 1211-3034.
- FLAŠAR, Martin. Jan Novák, žák Bohuslava Martinů. *Hudební věda*, 2006, roč. 43, č. 1, s. 59–74.
- FLAŠAR, Martin – ŽŮREK, Pavel. *Umělec nesmí nikdy ztratit odvahu. Jan Novák a Bohuslav Martinů ve světle korespondence 1947–1959*. 1. vyd., Masarykova univerzita, Brno 2021. ISBN 978-80-210-9890-9.
- HRABAL, František. *V kontextu tvorby*. 1.vyd. Praha – Arbor vitae ve spolupráci s Akademií věd České republiky, 2006. s. 320. ISBN 80-86300-70-6.

- HUTYRA, Michal. *Významní čeští skladatelé pro kytaru 2. poloviny dvacátého století*. Magisterská práce. Janáčkova akademie múzických umění v Brně, Hudební fakulta, Brno, 2012.
- Jan Novák ve vzpomínkách přátel, sborník k 90. výročí narození skladatele. Spolek přátel hudby při Filharmonii Brno, Jarmila Mráčková (ed.), 2011.
- KAŠPAR, Lukáš. *Český hraný film a filmaři za protektorátu*. Nakladatelství Libri, 2007. ISBN 978-80-7277-347-3.
- MATZNER, Antonín – PILKA, Jiří. *Česká filmová hudba*. 1.vyd. Praha – Dauphin, 2002, s. 306–314. ISBN 80-7272-013-9.
- NACHMILNEROVÁ, Eva. *Jan Novák (1921–1984): Kapitoly z tvůrčí biografie*. Disertační práce. ÚHVF UK, Praha, 2013.
- NĚMCOVÁ, Alena. *Novák Jan* [heslo], in The New Grove Dictionary, BD. 18, 2nd Edition 2001, s. 208–210.
- OBDRŽÁLKOVÁ, Ludmila. *Hudební doprovod lidových písní na Slovácku*. Katedra hudební výchovy, Pedagogická fakulta, Masarykova univerzita. Brno, 2014.
- OCETEK, Jan. *Americké inspirace: Život a dílo skladatele Jana Nováka*. Disertační práce. Janáčkova akademie múzických umění v Brně, 2017.
- TROJAN, Jan. Tvůrčí profil Jana Nováka. *Hudební rozhledy*, 1964, roč. 17, s. 822–825.

Online sources

- GROSSCHMIDTOVÁ, Rebecca. *Tvorba Jana Nováka pre krátky film v 50. rokoch 20. storočia* [online]. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Vedoucí práce: Martin Flašar. Brno, 2022 [cit. 13. 4. 2023]. Dostupné z: <https://is.muni.cz/th/jm0ih/>.
- Krátký film Praha* [online]. Krátký film Praha, a.s., 2005. [Cit. 5. 4. 2023]. Dostupné z: <http://www.kratkyfilm.eu/>.
- ZAPLETAL, Petar. Svaz československých skladatelů [heslo]. *Český hudební slovník* [online]. [Cit. 5. 4. 2023]. Dostupné z: https://www.ceskyhudebnislovník.cz/slovník/index.php?option=com_mdictionary&task=record.record_detail&id=5881.

Scores

Národní muzeum – České muzeum hudby, Hudebněhistorické oddělení Praha, Česká republika (ďalej len NM – ČMH). Pozostalost' Jana Nováka, č. př. 73/2021:

- NOVÁK, Jan. *Bezpečnost práce na stavbách*, autograf (1953), poř. č. 19, bez č. př., verzia pre orchester.
- NOVÁK, Jan. *Cesta světla*, autograf (1959), poř. č. 40, bez č. př., verzia pre orchester.
- NOVÁK, Jan. *ČOK – Nová smyčka*, autograf (?), poř. č. 53, bez č. př., verzia pre orchester.
- NOVÁK, Jan. *Náhoda v kostce*, autograf (1959), poř. č. 175, bez č. př., verzia pre orchester.
- NOVÁK, Jan. *Staré Valašsko*, autograf (1955), poř. č. 254, bez č. př., verzia pre orchester.
- NOVÁK, Jan. *Strojírenská výstava ČOK*, autograf (?), poř. č. 257, bez č. př., verzia pre orchester.
- NOVÁK, Jan. *Veselý kolotoč*, autograf (1952), poř. č. 285, bez č. př., verzia pre orchester.
- NOVÁK, Jan. *Výživa rostlin*, autograf (1956), poř. č. 290, bez č. př., verzia pre orchester.
- NOVÁK, Jan. *Vývoj člověka*, autograf (1956), poř. č. 289/1/2, bez č. př., verzia pre orchester.

Audiovisual sources

- Národní filmový archiv v Praze, Česká republika (ďalej len NFA).
- Budulíněk a lištičky* [film]. Režie Václav ZIKMUND. 1949, bez sign., 12:36.
- Budulíněk a zlý ptáčník* [film]. Režie Anna VESELÁ, Václav ZIKMUND. 1950, bez sign., 19:49.
- Stvořeno z hlíny* [film]. Režie Vladimír SÍS. 1950, bez sign., 16:17.

Veselý kolotoč [film]. Režie Anna ZYKMUNDOVÁ, Václav ZYKMUND, Břetislav POJAR. 1952, bez sign., 16:53.

Staré Valašsko [film]. Režie Fedor KAUCKÝ. 1955, bez sign., 13:57.

This work can be used in accordance with the Creative Commons BY-SA 4.0 International license terms and conditions (<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/legalcode>). This does not apply to works or elements (such as image or photographs) that are used in the work under a contractual license or exception or limitation to relevant rights.

